

Szabó Roland

Csáth titkai...

I. Mi a stilisztika?

1.1 *A titkokat ne lesd meg* – Csáth Géza novelláinak stilisztikai elemzése című szakdolgozatom elméleti részének alapvető problematikája volt, hogy mindmáig a stilisztikának mint tudománynak, avagy tudományágnak, illetve tudományterületi elhelyezésének különböző szempontú meghatározásai élnek párhuzamosan egymás mellett. Problematikus pont magának a stilisztikának mint olyannak a definiálása is. A stilisztika meghatározásával foglalkozó elméleti koncepciók összevetésével a következőképpen határoztam meg a stilisztika fogalmát: *A stilisztika egy önálló tudomány, mely a nyelvi elemek stiláris hatásait és jellemzőit hivatott kutatni; nem a válogatás folyamatát, hanem annak eredményét elemezni; nem a nyelvi elemet magát, hanem annak hatáskeltő tulajdonságát vizsgálni.*

Az a tudomány, amely a nyelvi (nem a nyelvi és irodalmi stílus közül a nyelvi értelemben) stílust vizsgálja; s mivel vizsgálódásának középpontjában a nyelv áll, s mind az irodalmi, mind a nyelvi szöveg magának a nyelvnek az elemeivel operál, ennél fogva a stilisztika tekinthető legalább annyira nyelvészeti, mint amennyire irodalmi tudománynak. Nem ragaszkodhatunk tehát görcsösen sem ahhoz, hogy nyelvészeti, sem pedig ahhoz, hogy irodalmi tudományról van szó. Azon kívül, hogy egyszerre foglalkozik mind irodalmi, mind nem irodalmi szövegekkel, a jelentősége inkább ott csúcsosodik ki, hogy vizsgálódásának tárgya a nyelv elemeiből felépülő szöveg (írott vagy beszélt nyelvi formájában egyaránt).¹ Ebből adódóan önálló tudománynak tekintem; ennél fogva van külön olyan, hogy *stilisztika*, melynek két fő ága van: irodalmi és nyelvészeti.

1.2 A szépirodalmi stílus kétségkívül a legváltozatosabb; mégpedig azért, mert a nyelv valamennyi elemét felhasználhatja mint stílus eszközt, másrészt pedig egyfajta művészi hatásra való törekvés jellemzi. Az alkotó igyekszik belevinni személyiségét a szövegébe; olyan szóképeket használnak, melyek állandósultnak tűnnek egy adott művész stílusán belül, ezért fordul elő, hogy gyakran felismerhető a szövegek szerzője anélkül, hogy tudnánk, kitől olvasunk épp.

Minden egyes kornak, korszaknak megvan a maga stílus eszköztára; megvannak a jellemzői a reneszánsz, barokk, klasszicista, romantikus, realista, naturalista, klasszikus modern, posztmodern stb. koroknak, korszakoknak, irányzatoknak. Kialakulnak a jellemző nyelvi elemek, melyek használatosak egy adott korszakon vagy irányzaton belül; ugyanakkor ez párosul az alkotó egyéniségével és személyiségével is, így alakulhat ki az egyéni stílus.

Hogy mitől „más” a szépirodalmi stílus a többitől? Hogy van-e létjogosultsága az intenzív elkülönülésre a nyelvi stílusoktól? Ez még ma is vita tárgyát

¹ Tehát a szöveg általában; minden létező szöveg.

képezi. Egyes stiliszták azt a nézetet képviselik, hogy a szépirodalmi stílus tulajdonképpen ugyanolyan, mint a többi funkcionális stílus, hirdetvén, hogy a társadalmi életnek mindenféle területén különböző stílustípusok jutnak érvényre, ennél fogva a szépirodalomban is van egyfajta sajátos stílus, ami ugyanabba a sorba tartozik, mint a többi stílustípus az élet más szegmenseiből.

Péter Mihály rámutat egy fontos mozzanatra: „A nyelvi stílusok társadalmilag normalizált nyelvhasználati változatok. A szépirodalomban viszont az alkotó egyéni, illetve a mű egyedi stílusa az alapvető fogalom” (1996: 376–377). Tehát, a mindennapi életben más és más nyelvi elemek határozzák meg stílusunkat; máshogy írunk egy hivatalos levelet, egy tudományos cikket, egy bulvárcikket, egy levelet a barátunknak, egy levelet a tanárunknak stb. Hiába áll fenn a helyzet, hogy ugyanazon témáról például két újságíró másként fogalmaz meg egy tudományos cikket, ettől még a stílushordozó és -alkotó nyelvi elemek a nyelv tudományos korpuszából fognak kikerülni. Ha hivatalos levelet fogalmaz meg ugyanannak a hivatalnak ugyanabban a témában két ember, a megfogalmazás, a szavak sorrendisége, a mondatok szerkezete más lesz ugyan, de a hivatali stílus mindenképp jellemző lesz mindkét esetben. Azonban ha összevetünk például egy Móricz- és egy Kosztolányi-novellát, a két novella csak abban fog megegyezni, hogy mindkettő novella, de stílusosan homlokegyenest különböznek egymástól, míg a két hivatalos levél azon túlmenően, hogy azonos a műfajuk, stílusosan is közel fog állni egymáshoz. Ergo nem fogadható el az a nézet, mely a többi hétköznapi (a hétköznapi itt nem leminősítő értelemben) stílustípussal egy lapon említi a szépirodalmi is, hiszen ez nem lehet igaz állítás. A szépirodalmi stílus egy autonóm, összetett, sokoldalú és szerteágazó stílustípus; nem sorolható be a köznyelvi típusok sorába.

II. Alapvetés és munkamenet

A jelen cikkben az elméleti állásfoglalás után Csáth Géza karakteres novelláinak stilisztikai alakzatvázát kívánom adni.

A novellák olvasása/olvasata során mindenki számára világossá válik, hogy írónk képtelen kivonni saját személyiségét és lélekcentrikusságát a művekből. A pszichológia olyan alapszervezőelve a novelláknak, melynek hiánya nélkül elvész a lényegiség. Elengedhetetlen tartozék. Csáth novellái a nő személye köré szerveződnek; ez az alapkonfliktus az a kiindulópont, melyből kifutnak a gyermekiség, nemiség és halál szimbolikus értékkel felruházott képei. Gyakran a misztikum, az álom és a mese ürügyén vezet el a valóságon túli valóság dimenziójába.

Kutatásaim során előre meghatározott céllal kikerestem a vizsgált novellákból az alakzatokat, melyeket a következőkben ismertetni kívánok. A táblázatokban szereplő adatok olykor pontos számokat közölnek, másszor nem szükséges a megszámlálás, mert épp ott nem a mennyiségben van a lényeg, hanem a stilisztikai hatásban.²

² A jelzős szerkezeteknél pontos számadatokat közlök, bár itt sem a jelzőhalmazok számbeli előfordulása az igazán lényeges pont, hanem az egyes előfordulásokon belül az érdekesebb kérdés, hogy hány jelző bővíti a jelzett szót.

III. A jelzők

3.1 Csáth egyik vesszőparipája a jelzőhalmozás:

novellák	jelzőhalmok
A varázsló kertje	<i>magas termetű, nyúlánk fiatalember a mozgékony okos szemükön bánatos arcú, sápadt asszonyok bíborpiros, kövér virág...</i>
A varázsló halála	<i>arca már egészen szomorú, ráncos és kisgyerekes volt sápadt, régen halott asszony széles, férfias, nagy izmos keze...</i>
Fekete csönd	<i>szőke, piros képű kisfiú gonosz, égő félelmes szemekkel elrejtőzött szörnyű bömbölés...</i>
Apa és fiú	<i>magas, jól öltözött, sápadt ember szép, erős csontú hullákat hatalmas, erős csontú, gyönyörű koponyájú, porcelán- fehérre főzött skeletum...</i>
A kis Emma	<i>szőke haját, szürke szemeit és finom arccocskáját szomorú, mély, síró hangokat vékony kis fehér harisnyás lábaival nagyokat rúgott...</i>
Egyiptomi József	<i>szép, üde, friss reggel könnyű, vonal alakú felhőket igen jó és szép volt, emellett új és csodálatos is, és mégsem izgalmas, nem fárasztó és nem félelmes...</i>
Trepov a boncolóasztalon	<i>alacsony, szőke hajú hullát tömzsi, lágy húsú hulla hájas, fehér hátát...</i>

3.2 Kutatásaim során két fontos, szinte szabályszerű dologra figyeltem fel a jelzőhasználatokkal kapcsolatban. Egyrészt vannak a szinesztéziába hajló jelzők (*édes arca; illatos fehérség; finom arccocskáját; szomorú, mély, síró hang; elrejtőzött bömbölés; nehéz, kínos álom* stb.), melyek az impresszionizmus tagadhatatlan jelenlétét jelzik, hiszen a szinesztézia az impresszionizmus egyik közkedvelt alakzata. Csáth akkor használja ezeket a jelzőhalmokat, amikor egy-egy érzékszervvel érzékelhető konkrét jelenséget egy másfajta érzékszervi észleléssel erősebbé kíván tenni, de ez a másik észlelés annak a konkrét jelenségnek csupán bővítményeként szerepel. Másrészt vannak az aprólékosító, tipikus naturalista jelzőhalmozások (*tömzsi, lágy húsú hulla; hájas, fehér hátát; vékony kis fehér harisnyás lábaival nagyokat rúgott* stb.), amikor a dolgokat a maguk valóságában kívánja szemléltetni, hiszen mi nem vagyunk ott, nem látjuk. Csáth mindent megtesz, hogy lássuk! Az ilyen jelzőhalmok vannak túlsúlyban.

Ugyanakkor a háromjelzős utalások vannak többségben, bár ez a főlény nem eléggé szembetűnő ahhoz, hogy szervezőelvként működhessen.

IV. A paradoxon

Látszólagos ellentétek vannak ugyan, de finoman ügyelve a túlzottság elkerülésére. Paradoxonjai főleg az olyan szituációkban jelennek meg, amikor a cél az olvasó elbizonytalanítása egy-egy szereplő megítélését illetően. Ilyen formában szinten mindenhol, az egész életműben jelen vannak; az elbizonytalanítás eszközei, s ezzel együtt naturalista jelenség is, hiszen pont azt ábrázolja, amit önmagunknak nem ismerünk el: az ember kétoldalúságát.

Richard, a szőke, pirosképű fiúcska, aki házakat gyűjtogat és állatokat öl
 Gyetvás Pál és a szép, erős csontú hullája
 A varázsló, aki széles, férfias, nagy izmos kézzel rendelkezik, de úgy ölelt, mint egy asszony
 A férjes zsidó asszony, aki csókjával tünteti ki Józsefet, de közben a hűség mellett szónokol ...

V. Metaforák és metonímiák

Az alábbi táblázat összefoglalja az összes *metaforának*, illetve *metonímiának* érthető/értelmezhető alakzatot. A táblázatból világosan kiderül, hogy metonímiával szinte nem találkozunk, metaforával is csak elvétve.

	metafora	metonímia
A varázsló kertje	<i>a városba</i> (Budapest) <i>vak utca</i> (éjszaka) <i>ház</i> (elvarázsolt kastély) <i>tőrüket otthagyták az apák szívében</i> (gyilkolás) <i>véres munka</i> (gyilkolás, halál) <i>keleti égen már látszottak a csillagok</i> (naplemente) <i>hempereg a virágok között</i> (szex)	–
A varázsló halála	<i>alig ősz még</i> (kezdődő elmúlás) <i>koporsó</i> (halál)	–
Fekete csönd	<i>fekete csönd</i> (gonosz ösztön) <i>tébolyda</i> (elmeagyógyintézet) <i>nekifeküdtem a huroknak</i> (gyilkolás)	–
Apa és fia	<i>hulla</i> (apa) <i>csontváz</i> (apa) <i>skelet</i> (apa) <i>fehérkabátos ember</i> (tudomány)	–
A kis Emma	<i>mezítlábasok</i> (szegénység) <i>vágatás</i> (gyilkolás) <i>padlás</i> (kínzókamra) <i>bíró – hóhér – gyilkos – elítélt</i> (per)	–

Egyiptomi József	<i>álom (jobb világ) piramis (örök nagyság) siralomvölgy (halál) József – zsidó asszony (Ótestamentum) földig érő mennyei függöny (ég)</i>	–
Trepov a boncolóasztalon	<i>hulla (Trepov) disznó (Trepov)</i>	–

VI. A hasonlatok

Kétfajta hasonlattípus jelenik meg a novellákban, melyben egyértelműen az elképzeltető-szemléltető tónusú hasonlatok dominálnak. Ettől függetlenül mégsem gondolom azt, hogy jelentős stiláris szervezőerővel bírnak, ugyanis a hatás mellett itt a mennyiség is számít(ana), ami elenyésző.

elképzeltető-szemléltető:	<i>a két fiát éppen olyan keveset csókolta, mint verte csontjaikon mint acéldrótok feszültek ki kicsiny izmaik ilyen sors érte-e apámat, vagy amint a szolga biztatott... Gyevás Pálnak, mint engem akár egy gyerek, olyan rövid volt ez a tömzsi, lágy húsú hulla mint egy félisten, bámulja őt ilyen házakat, mint itt nem nagyobb, mint egy kis szoba nem félelmes, mint e a siralomvölgyben úgy, mint ahogy erős fény elől menekülünk ujjacskái lefelé lógtak, mint a sebzett madár szárnyai úgy pusztulsz el, mint valami kóborkutya finoman ölelt, mint egy asszony merészebbek, mint én nem szeretett olvasatni vagy szépírást íratni, mint a volt kedves és jó elsőosztályos tanítónk másképp állt a kezében, mint a többinek</i>
hangulati-érzelmi:	<i>az élet azonban a kis emeletes házban is haladt előre, mint mindenütt másutt olyan vastagon ömlött szerte a levegőben, mint a tizenöt év előtti naturalista piktorok képein a festék olyan boldognak és fiatalnak éreztem magam, mint soha az életöröm mint állandó csodás akkord zengett tudtam örülni most a szép időnek, mint nyáron</i>

VII. Elhallgatások, kihagyások

Jelentős mozzanatok a novellákban felbukkanó nyelvi utalások, melyeket *elhallgatásoknak, kihagyásoknak* (ellipszis) minősíthetünk. Ugyanis nem mindig kimondott az elkövetett „bűn”, csak utalásokból következtethetünk. Olyan, mint egy keresztretjvény; az olvasó feladata, hogy kitöltse az üresen hagyott cellá-

kat. Zseniális stilisztikai megoldás; ami igazán érdekes, hogy a szexualitással kapcsolatban odázódik el általában a kimondás, ott vannak a leggyakrabban az elhallgatások s ellipszisek.

Az ellipszis a beszédösszefüggés alapján pótolható szavak, szókapcsolatok, mondatok kihagyása. Olyan elemek elhagyása ez, amelyek nélkül a szöveg nem veszít érthetőségéből, a szöveg értelmét nem teszi homályossá. A legtöbb ellipszis erős izgalmi állapotban jön létre, amikor a beszélő nem törekszik a pontos közlésre, csak egyszerűen kifejez. Sokszor a nőikkel kapcsolatban, illetve az eufemizmusal párosulva fordul elő a szépítés eszközeként (Kováts–Pásztó–Zsilka 1990: 71).

Ezen utalások szerepe nem a mennyiségükben nyilvánul meg. Ugyanakkor csak azokban a novellákban bukkanak fel, ahol a szexualitás alapmotívumként van jelen. Ahányszor valamilyen testi, szexuális jellegű aktusra kerül sor, folyton-folyvást előjönnek, egy novellán belül akár többször is. Mintha szégyellné magát a narrátor. Vagy éppen az olvasót akarja zavarba hozni?

Az *Egyiptomi József*ben megfigyelhető a három pont (...). Ez a kipontozás az elhallgatás jelensége. Stilisztikai jelentősége itt a feszültség előidézése.

A jelenséget olyankor szokás használni, amikor az elhallgatott rész világos, kikövetkeztethető. A befejezetlenséget az írott szöveg általában három ponttal érzékelteti (Kovács–Pásztó–Zsilka 1990: 69). Kipontozódik az a rész, ami a csók után következik. Majd a pontok után egy röpké lezárás van: *Ó, csodálatos volt!* Az olvasó fantáziájára van bízva a kipontozott részlet kitöltése. Megtörténik a bűnbeesés:

A varázsló kertje	<i>És akkor minden virág leánnyá változik. Ő pedig hempereg a virágok között.</i>
A varázsló halála	<i>Olyan biztos és kényelmes volt az ölében, hogy akár napokig elüldögéltem volna benne.</i>
Fekete csönd	<i>Fölgújtottam az ispán házát, mert a lánya benn alszik a szobában, hófehér ágyban. A melle lassan emelkedik fel-le. Azután belekap az ágyába a tűz. Az én tűzem.</i>
Apa és fiú	–
A kis Emma	<i>Nem bírta, el akart esni, és ezért odamentem, segítettem neki. Ekkor történt először, hogy átölelhettem őt.</i>
Egyiptomi József	<i>Az asszony alétan és gyengéden hunyta le szemeit a csókjaim alatt. Vállai megremegtek. Majd szemhéjait erősen összeszorította, mintegy menekülve a vágy elviselhetetlenül hatalmas benyomásai elől, úgy, mint ahogy erős fény elől menekülünk. Azután lassan átölelt, és két puha karjával hozzám simult puha csípővel, és möhön, buján, édesen csókolni kezdett, miközben ragyogó szemei közvetlen közelből, észbontóan elváltozva a szemeimbe meredtek... Ó, csodálatos volt!...</i>
Trepov a boncolóasztalon	–

VIII. Van-e alakzat(kép)váz?

A képek és gondolatalakzatok terén megfogható tényező a jelzőhalmozások markáns jelenléte, melyek egyrészt az impresszionista és szecessziós hatást erősítik, másrészt a naturalisztikus, diagnózisszerű valóságleképezés eszközei is.

Meglepő módon semlegességet mutat Csáth stílusa az eufemikus és kakaofemikus gondolatalakzatok használata terén, ugyanakkor ódzkodik a metaforikus jelenségektől, a metonimikustól pedig végképp mentesíti magát; így tud megmaradni a naturalista érzékeltetés keretei között?

Nem kényszeríthetjük feszes határok közé Csáth szövegeit. Bármennyire is szeretnénk, nem érhetjük tetten a szövegek „tisztaságát”; a száműzött éles képek, markáns alakzatok helyett sokkal inkább egy semleges, tompaságba csúszó kép- és alakzatábrázoló technika élvezői lehetünk.

Megkérdőjeleződik tehát az is, hogy beszélhetünk-e ezen novellák kapcsán egyfajta stilisztikai alakzatvárról. Ha igen, akkor egy tompa alakzatvárról, ellenben ha nem, akkor is arról.

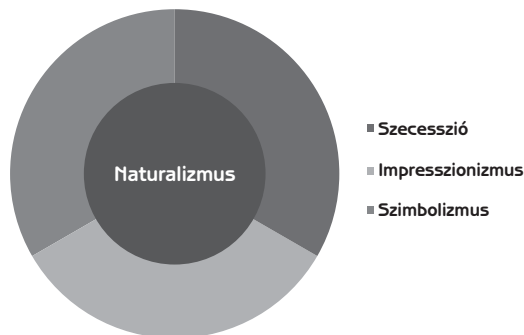
IX. A valóság valótlanágai

9.1 Arra a következtetésre jutottam, hogy nem a képek és gondolatalakzatok mentén kell a csáthi stílust behatárolnunk. Sokkal lényegesebb szervezőelv a látványtechnika hatásmechanizmusa; az a részletező, minden külsőt és minimális belsőt leíró módszer, mely a naturalizmus sajátja. Nem az olvasó azonosítja ugyanis a képeket, hanem az „azonosításokat” látjuk a képek helyett. A szenttelen, rideg, távolságtartó naturalizmus a kiindulópont; a szecessziós és impresszionista jelzők pedig csupán a látványtechnika „díszei”.

9.2 A naturalizmusnak két fontos ismérve van; egyrészt a társadalom valamilyen szempontból külön rétegeire fókuszál, másrészt az ember ösztöni, mondhatni állati énjét élezi ki. Csáth művészete látszólag izmusok keveredésének színtere. Ez igaz is mindaddig, amíg elvonatkoztatunk a fentebb említett két momentumtól. Ha azonban figyelembe vesszük őket, akkor már lényegesen több, mint naturalista. Olyan, mint egy bögre tea. Az alapanyag a víz, a vizet a teatasak változtatja teává; ámde teáról csak akkor beszélhetünk, ha mindkettő, a tiszta víz és a teatasak is jelen van egyszerre. Hiba elfeledkezni a vízről, s csak a tea ízét élvezni! Furcsa „tea” ez a művészet, de az „alapanyag” állandó. Csáth novelláiban előszeretettel keveredik a természettudományos és a szimbolista; a realitás és az irreális, miszticizáló fikció; a valóság és az álomvilág; a tárgy-szerűség és a szecesszió.

Visszatérő témái az ember ösztöni mivoltából fakadnak. Az ember nem parancsol vágyainak: szexel, öl, utál. Szinte kényszeredetten lyukadunk ki a rút és az undorító kategóriáinál. „Gyerekei” szörnyetegek. Átváltozáson mennek át a belső, az ösztöneik nyomására, de a szög mindig kibújik a zsákból; egy elfojtott komplex törvényszerűen egy másik felerősödéséhez vezet. Ezek a gyerekek valóságos bonctermet rendeznek be maguknak, szadista hajlamaikat a szexben elégitik ki, s nem utolsósorban vérfagyasztó nyugalommal ölnek. Az álomvilágok törvényszerűen szétesnek; a mesevilágok összeomlanak.

Szecessziós az álomszimbolika (vö. Szabó 2002: 103), a mesemotívumok és a „virágoskert”; impresszionista például a színgazdag világ (érzéki érzetet fokozó). Azonban mindezek keretként funkcionálnak csupán, hiszen amit e tarkabarka vonalak magukba zárnak, az már realista élményvilágból táplálkozó részletezés.

Természetesen nem törvényszerű mindegyik novellában az összes irányzat felbukkanása, egy-egy novellának csak egy-egy szelete fér bele ebbe a kategorizálásba (Kovács 1989: 173).

Éppen ezért konkrét példával nem szolgálok (lásd Kovács 1989: 173). Sokkal lényegesebb a konkrétumoktól elvonatkoztatva, a szövegek ismeretében, általánosságban nézni a novellákat, hiszen:

Az álomszimbolika – mely szecessziós jelenség is – nyújt keretet a realista-naturalista történetvezetésnek³ például az *Egyiptomi Józsefben*, ahol az álom a valóság realizálódása. Az álomban teljesül be a vágyott dolog; ebben az álomban a nő valóságosan éli meg a beteljesülést, azonban a férfi nincs ott, ő álmodik. Valóságként értelmeződik a kulcsjelenet, amikor az ember felett az uralmat ismét az ösztönök (szexuális) veszik át; ez a zavar viszi ki a történetet a hagyományos álomkeretből. Nem álom ez, hanem az álomban megvalósuló realitás; a szecesszióban megvalósuló valóság.

Nem romantikus álom ez, hanem *valóságképzeltés* (vö. Szabó 2002: 104).

Az *Anyagyilkosságban* (bár jelen tanulmányból ez a novella kimaradt) a bagoly meseszimbólum, tudniillik képzelet és valós vegyül, a realitások és a vágyott kerül egymás mellé, de a bagoly élve szétkoncolása már ismét a megdöbbentés; ugyanakkor leszámolás is az álom és mese misztikájával, hiszen ezek után lép porondra a naturalista narrációtechnika.

A varázsló virágoskertje a gyermekkor felidézője, de ugyanakkor a mese megvalósulása is. Mégis megbontja az idillt valami, egy csapásra széttörnek a mese „üveghegyei”, a varázsló és segédei az ösztönlény tulajdonságait öltik magukra; ölni, szexelni mennek.

³ Bár nem biztos, hogy beszélhetünk hagyományos értelemben vett történetekről a novellákban, csupán pillanatszerű metszetekről, információpontokról; hiszen gyakran annyira részletező és állóképszerű a narratív technika, mint egy diagnózis.

A *Fekete csönd* „megpörkölős”, visszatérő motívumai, mint a *tüzes ágyban ébred föl. És fehér lábát sötétbarnára csókolja a piros tűz*”, az impresszionista érzéki észlelés képei meghatározó, széles keretként bevezetik a naturalista „meghurkolás” központi jelenetét.

Az impresszionizmus jegyeit hordozza magán az *Egyiptomi József* prospektusszerű tájleírása is. Mintha Egyiptom történeti nevezetességeit népszerűsítő reklámlap fotóját (képét) látnánk magunk előtt; impresszionista, a pillanatot megragadó képekben domborodnak ki a tájegység és lakóinak jellegzetességei; de nem a XX. században, hanem a fáraók birodalmának időszakában. Itt kapcsolódik össze az impresszionizmus a szecesszió időtlen álomképével, melyben megvalósul a vágyott valóság. Az olykor-olykor már terhesen aprólékosító technika pedig a pontos diagnózisadás eszköze. Talán ez a legtarkább novellák egyike. Ott kavargó benne minden.

9.3 Kétségkívül erős szecessziós, impresszív és szimbolista⁴ hatás jellemzi az egyes novellákat, azonban mégsem győznek meg markáns jelenlétük ellenére sem. Nem értek egyet Csáth elhelyezésének „vegyületként”⁵ történő felfogásával. Nem vegyület ez, és nem is realizmus – még csak lélektani sem –, hanem szecessziós ingbe és szimbolista nadrágba öltözött *naturalista test* impresszionista nyakkendővel. Ez a test ösztöneinek nem hagy korlátot, s itt lép át a realizmusból a naturalizmusba az ábrázolástechnika, megtörténik az, amit az ösztönök diktálnak (korlátnélküliség), a maguk brutalitásában, különösebb magyarázatok nélkül. A természetesség elvén haladja meg a realizmust, s közben gyakran szimbiózisba lép a szecesszióval. Amint a cselekmények centrumába (tetőpontjára) érkezünk, megszűnik a képesség, a szecesszív dekoráció, a valóság mögöttit kereső szimbolista élményvilág; átlépünk az aprólékos, objektív, csak a pillanatnyi realitást láttató világba. Nem a megtörténtekben van itt a lényeg, hanem hogy mi van az objektív valóság mögött; hogy a veleszületett dolgok és a milió hogyan determinálják az egyén sorsát, amit már ésszel nem lehet kutatni, csak beleéléssel.

	szecesszió, impresszionizmus, szimbolizmus	realista és naturalista jegyek	meghatározó irányzat
A varázsló kertje	kerti idill, virágszimbolika, mesemotívum	szexus, gyilkolás, társadalmi megosztottság	szecesszió, szimbolizmus, naturalizmus
A varázsló halála	mesemotívum, szimbolista misztikum	szexus, morbid, groteszk, társadalmi megosztottság	szecesszió, szimbolizmus, naturalizmus

⁴ Állatszimbolika; illetve az egyes novellákban megjelenő szimbolista jegyek, pl.: *Fekete csönd*

⁵ Az én szóalkotásom.

Fekete csönd	misztikum	metamorfózis, undorító ⁶ , kegyetlenség, gyilkolás	naturalizmus, szimbolizmus, impresszionizmus
Apa és fiú	–	brutalitás, undorító, groteszk, morbid	naturalizmus
A kis Emma	–	szadizmus, gyilkolás, brutalitás, kegyetlenség, undorító, társadalmi megosztottság	naturalizmus, realizmus
Egyiptomi József	kerti idill, biblikus utalások, álomszimbolika, prospektus-szerű leírás	szexus	szecesszió, szimbolizmus, impresszionizmus realizmus-naturalizmus
Trepov a boncolóasztalon		groteszkbe hajló, morbid, brutalitás, undorító, társadalmi megosztottság	naturalizmus, realizmus

Az álom-, mese- és a virágszimbolika képeiben jelen van a szecesszió; a színekkel összekapcsolt érzéki pillanatképek dominanciája az impresszionizmus sajátja. A meghökkentő szenttelenség pedig a naturalizmus eszköze.

Csáth stílusa tehát eléggé heterogén ahhoz, hogy megfogható legyen, de eléggé homogén ahhoz, hogy magával ragadjon. Fömlírja a kor sztereotípiáit a naturalista tabumentesség jogán, sőt túllép a naturalizmuson; nemcsak egyszerűen kórképet ad, hanem mindezt a pszichiáter hozzáértésével teszi. A novellákban állandóan felbukkanó konfliktus saját magát értelmezi, ezzel teremtve meg az olvasó belső konfliktusát, a lezáratlanság nyugtalanító érzetét...

⁶ főnévi minőségben

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza 2007. *Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése.* Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola, Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ
- Balázs János 1956. *A stílus kérdései.* In.: Knieza István (szerk.): *Általános nyelvészet, stilisztika, nyelvjárástörténet. A III. Országos Magyar Nyelvészkongresszus előadásai.* Budapest, Akadémiai Könyvkiadó, 101–177.
- Fábián Pál, Horváth Mária 1986. *Stilisztikai elemzési tájékoztató és szövegyűjtemény.* In: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar: *Mai magyar nyelvi gyakorlatok III.* Budapest, Tankönyvkiadó, 3–88.
- Fónagy Iván 1963. *A stílus hírértéke.* In.: *Általános nyelvészeti tanulmányok I.* Budapest, 91–123.
- Halliday, M. A. K. 1978. *Language as Social Semiotic. The Social Interpretation of Language and Meaning.* University Park Press, London, 31.
- Keller Zsuzsa 1971. *Titkok kapuja: Csáth Géza novellisztikája.* Budapest, Acta Iuvenum
- Kemény Gábor 1993. *Képekbe menekülő élet.* Budapest, Balassi Kiadó
- Kemény Gábor 1996. *Mi a stílus.* In.: Keszler Borbála (szerk.) *Magyar Nyelvőr.* Budapest: ELTE BTK (CXX.) 6–12.
- Kovács Éva 1989. *A századforduló novellisztikájának sajátos mestere.* In: Fábián Pál, Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiről.* Budapest, Tankönyvkiadó, 171–179.
- Kovács M.–Pásztó A.–Zsilka T. 1990. *Irodalomelméleti és stilisztikai fogalmak szótára.* Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo
- Péter Mihály 1996. *Stílusok és stilisztikák.* In.: *Magyar Nyelvőr.* Budapest, 375–379.
- Szabó Roland 2009. *A titkokat ne lesd meg ... Csáth Géza novelláinak stilisztikai elemzése (szakdolgozat).* Budapest, ELTE BTK
- Szabó Zoltán (szerk.) 2002. *„Arany-alapra arannyal”. Tanulmányok a magyar irodalmi szecesszió stílusáról.* Budapest, Tinta Könyvkiadó, 98–121.
- Szajbély Mihály 1989. *Csáth Géza.* Budapest, Gondolat Könyvkiadó
- Szatmári István 2002. *A stíloselemzés elmélete és gyakorlata.* Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, Kodolányi Füzetek 16.
- Szegedy-Maszák Mihály 1970. *Az angolszász és francia stilisztikai kutatások főbb irányjai.* Budapest, Helikon, 420–448.
- Szikszaíné Nagy Irma 2007. *Magyar stilisztika.* Budapest, Osiris Kiadó
- Szontagh Pál 1997. *A gyermekmotívum Csáth Géza novelláiban.* Budapest, Üzenet
- Thomka Beáta 1986. *A pillanat formái – A rövidtörténet szerkezete és műfaja.* Újvidék, Forum Nyomda
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Zsilka Tibor 1973. *A stílus hírértéke.* Bratislava, Madách Könyvkiadó